

Ulvi BABASOV

Gizlədilən gözəlliyin hicranı:
ifadə estetikası

Arnold Şönbərqin uzun tonlu akkordlarını xatırlayıram, hotta eşidirəm, duyuram. O çox səslə temp, ahəng, yüksək və enən ritmlərin harmoniyası... Avropa musiqi sənətinin tarixi, inkişaf mərhələsi və keyfiyyəti cəmlənib Şönbərqin sonətində. Əlabbasın "Şəbi-hicran" hekayəsi, gör, möni haralara çəkiş apardı. Qısa və məhzun nağıl kimidir "Şəbi-hicran" hekayəsinin sonu. Niyə məhz sonu? Orası da qalsın yazımızın sonuna. Eləndicə ədəbiyyat nəzəriyyəçisi Boris Eikenbaumun hekayə və roman janrı barədə çox dəqiq və əndər fikri düşüdə yadma: "Hekayə bünövrədir, ilk janrdır. Amma ibtidai hadisə deyil. Roman tarixdən, soyabət əhvalatlarından omlə gəlir. Hekayə isə nağıldan, lətifədən yaranıb". Əlabbasın hekayələri nağıla yaxındır. Lətifədən bir az uzaqdır. Bəxəçəddən Edqar Poya qədər hekayə tarixi daha çox nağıl üstündə köklənmişdi. Ponun gözəllənmiş, mistik, fantastik, real və irreal əhvalatları xəyal gücünün intəhasızlığı idi. Daha sonra Cexov-Mopassan, Coys-Kafka xəttilərindən modern hekayəni nağıla yaxınlaşdırırdı. Həmin xəttilər, lirika və cazibə ilə bəzədi. Fərqli estetikalar yaranırdı. Amma eyni zamanda lətifədən gələn tabssüm, yumor və qara yumor tragikomik əhval qazanırdı hekayəyə. Həmin qeyin buz toki isti hekayələri modern həyatın dərkino yönəldi. Ordan da cəhəmlər estetikasına qaçılar açıldı. Salman Rüşdinin "Şərq, Qərb" hekayələri Eikenbaumun nəzəriyyəsinə təcrübəyə çevirdi. Nağıl və lətifədən doğan sonuz sayda cəhəmlərin gözəlliyi tozlanmış, unudulmuş xərda hadisələrin içindən boylandı.

Əlabbasın hekayə və uzun hekayələri nağıllarıdır. "Köhnə kişi", "Gümüşü gecələr", "Gözəl", "Morand ölüsi", "Gecəyarı hadisə" əsərləri nəsrinin ifadə estetikasını zənginləşdirir. Hə, əvvəla onu deyək ki, ifadə estetikası arxitektura sonətinə bənzəyir. Yazının arxitekturası üçün fəzəm olan tikinti materiallarıdır. Mixail Baxtinin ədəbi mötərləri təhlil etmək üçün ədəbiyyatı təbiiq etdiyini memarlıq və arxitektura sonətinin prinsipləri kimi. İfadə estetikası da sətjet və kompozisiyanın, bütün ədəbi komponentlərin cəmidir. Bura empatiya, simvolika və struktur estetikaları da daxildir. İddi isə nəzəri məsələləri konara qoyub Əlabbasın "Şəbi-hicran" hekayəsində praktik bəcağıra, sonət arxitekturasına baxaq. Əlabbas nəsrində yığcam lirik ovqat yaratmaq və xarakterin psixoloji vəziyyətini təhlil təhkiyəyə açmaq kimi keyfiyyətlər də nağıl estetikasına əsaslanır. Əbrazların davranışlarında baş verən dinamika, temperament bəla müəllif-qəhrəman təhkiyəsində formalaşır. Hotta hadisə və şəxsəroz münasibət bildirmək də bura daxildir. Dəlaqələr, hər hansı problemdən qaynaqılan qarşıdurma, konflikt arxa plana keçirilir. "Gözəl" və "Morand ölüsi" hekayələrində bu cür yazı metodu alınmış. "Şəbi-hicran" hekayəsində isə təhkiyəçilik-xarakter münasibəti, replikalari əsərin sirtini, ifadə estetikasını ədlişdirir. Əhvalat pianoya bədsiz başlıq olan bir atın arzuları üzərində qurulub. Oğlunun vokalist olmasını arzulayan Əli müəllim onunçin piano alır. Lakin yağış-

○ Son zamanlar ard-arda yazılan nəsr əsərləri və şeirlər çəgin reallığında nə qədər dəyərləndirilib qiymətini ala bilər? Bu məsələni stimullaşdırmaq baxımından "Ədəbiyyat qəzeti" ötən sayımızdan başlayaraq yeni layihəyə start verib. "TƏNQİD VƏ MƏTN" adlanan bu layihəyə ilk olaraq, hekayə janrından başladıq. Hər ay təqdim olunan hekayələr tənqidçilərin müzakirəsinə veriləcək. Müzakirələrdən sonra müəllifin əsərlə bağlı yazılanlara reaksiyası da qəzətdə əksini tapacaq. Seçilən 12 hekayənin təhlilindən sonra ekspertlərin rəyləri əsasında ən yaxşı 3 hekayə müəllifi mükafatlandırılacaq. Müzakirəyə çıxarılan ilk mətn Əlabbasın "Şəbi-hicran" hekayəsidir.

Redaksiyadan

İl bir gündə futbol baxmağa gedən Rüstəmin sətələm olması Əli müəllimin oğlu ilə bağlı arzularını üroyində qoyur. Üstəlik Rüstəmin avara, sorgordan həyatı, biganəliyi atını daha da qomlondurur. Artıq piano heç kimin marağında deyil. Sadəcə evdə yer zəbt edir. Birco uşaqların sevimli oyunağıdır. Piano ev əhli üçün heç bir mənə ifadə etməyöndə Əli müəllim onu dostuna hədiyyə edir. Əlabbas hadisələrini xarakteristikasını verir, basit informasiyalar yığıluyur mötnə, estetikası isə hardasa oqlatmaq, hissəolunmaz, bir yerdədir. Bu qədər hassas və kodanlı bir mövzunun gözəlliyi, duyumu mötnə görünür. İfadə estetikası psixoloji məqamları, xarakterin hissələrini, davranışlarını ifadə etməlidir. "Şəbi-hicran" hekayəsində Əli müəllimə piano arxitektura bağ, Rüstəmin vəziyyəti semantik

lə layiq deyilsən, deyəm öziz, doğma adamlar- la birgə "yaşamağın" lənəti. Yazıçı çixılmaz, ekzistensial bir atmosfer yaradır. Bəlo bir mühtəyə ya bacı canına qıymalıdır, ya da qardaş onun canını almaldır. Müəllifin empatiya estetikası "Gözəl" hekayəsində sonotə çevrilib. Bos empatiya estetikası nə deməkdir? Özünlə qəhrəmanların yerinə qoya bilmək, daha sonra oxucularda bu hissə və duyğunu yaratmaq və daim maraqla izləndən zaman grafi- ki formalaşdırmaq qayğısı. Bu sözləri "Şəbi-hicran" haqda deyə biləmiz. Çünki hadisələr estetik ölçüdə deyil, məlumat səviyyəsində danışıdır. Alonun musiqi marağı və Rüstəmin istədidindən xəbər verən hissəni oxuyaq: "Qonsumuz Rahib ömi, o, konservatoriyada müəllim işləyir, ilk dəfə Rüstəmin avazını eşidəndə atının qulağına pıçıldayıbmış ki,

salaq. Pamuk bir içki şüşəsində, bir şiqəret kötyündə gizləndən xatirələrin döğməliyi, Cexov qəddər və buz toki adamın üroyinin yumşaldan skripkastı, Qoqolun ön böyük "arza-ya", amala çevrilən qaşon insanlaşdırma- yımı? Bax, elə.

Şönbərqin sonət dünyasına yenidən daxil olubuz. Onun piano dillərini eşidəndən uzun və davamlı akkordları ifadə estetikası- nın gözəlliyi idi. Gizlədilən, köşf olunmamış gözəlliyin ayrıldığından, hicrandan duyğuları xilas etmək idi. Gözəlliyə qovuşmaq idi. Tə- əssüf ki, Əlabbasın "Şəbi-hicran" hekayəsində yazı sonətindəki ifadə gözəlliyinə işarə, şifro, simvol səviyyəsində şahid oluruq. Sadəcə bilgisiyayın monitorunda qrafikləşən al- qoritm sayaq anlama ifadə edə bilər. Solis pe- tik dilo və müqəddir qələmə sahib Əlabbas

Əşyaların ruhunu itirmək

mərkəz təşkil etməlidir. Ancaq biz nə piano ilə bağlı məhəmləmi, nə də Rüstəmin biganəliyinə duyuruq, bu hadisənin, bu xətlinin pis və ya yaxşı, gözəl və ya çirkin cəhətlərini mənə- landirə bilmirik. Özü də ifadə estetikası çox yüksək və peşəkər olan bir müəllifin qələ- mində. Məsələn, Əlabbas "Gözəl" hekayə- sində osir düşən bacının iztirabları ilə, osirlik- dən xilas olan bacıya görə özab çökən qardaş- ına yük olmağı, onun başını aşağı etməsini, Qardaşın da dərdi budur. Ancaq biri qardaşını düşünür, o biri özümlə. Qınanmaq, "namusun", "qeyratın" əldən gətirməsi qardaş üçün döl- məz əzab halına gəlir. "Atamgıl son vaxtlar- ı adətələrinə uyğun olmaq o arxşam da bibini sən yeməyino dəvət etmədi. Mən onları yuxuya verəndən sonra xolxotco yemək göü- rüb özümlə bibini yama verdim. O, olində- kilori görüb qomli-qomli gülməsündü". Necə də dölşət və qədar dolu bir söhnədi. Müəllif təhkiyədə, demək olar ki, hər şeyi həll edir. Bu söhnə qardaşın bacıya münasibəti və bacı- nın çəkdiyi əzabın ifadəsi baxımından kifayət- dir. "Atamgıl son vaxtlar- ı adətələrinə uyğun olaraq o arxşam da bibini sən yeməyino də- vət etmədi". Son bizlə yemək yeməyə be-

uşaqdan göz-qulaq olsun, o, yaxşı vokalist ola- bior, bəlo sənə hətmiyə qismət olan şey deyil. O bunu bir mütoxəssis kimi deyir, bu, Allah ver- gisidir.

Bunu atam bizə sonralar, ağılmız kəsəndə danışdı. Aşkar deməso, onu da hiss edirdik ki, muğamın xostəsi olmağı da piano almaqda onu az həvəso səlməyib. Atam muğamla təs- nif, anam hind və xalq. Rüstəmlə mən isə es- trada və bostəkə məhəmlərin həvəsoarı ol- maqla yanaşı, deyənlərə görə, hom da onun gözəl ifaçılarından sayılır".

Müəllif tələsir, hekayə yazmaq üçün cold bir nəqə sobob quraşdırır. Musiqisəvər ata və ailəsi. Piano üzərində qurulan gələcək plan- lar. Ancaq onlarındən həmi və heyətə detallara közümlü olmaq. Həminçin piano da obraz ki- mi işlənməyib. Burada simvolika müəhərriki lazımdır. İstənilən bədi mətnə ifadənin pərdəti insandır. Piano da insanlaşdırılmalı- dır. Amma hekayədə bəlo bir detal sonacən yoxdur. Tokco hekayənin fəmalında simvolik mənəmləndirilməyə aşkar nəzəro çarpır. Daha də- rusu, hiss etdirir. Axı insan oğyanın təşəbbi- nə, bonzotmə obyektinə çevriləndir. Orxan Pamukun "Məzmunlu muzeyi", Cexovun "Rotsildin skripkastı", Qoqolun "Şinəni"ni ya

xarakterlərin daxilində gizləndən gözəlliyin hicranını vüsəla qovuşdurur. Əli müəllimin pianoya, sonotə olan səvğisi, oğlu ilə bağlı arzuları səslərini və hərtörün işarəsinə duyğu və hiss qata bilər. Sadəcə və sadəcə bu haq- da məlumat verir. Nəso bir əhvalat danışır. Vəzo bir əhvalat ədəbiyyat adına yeni söz demir, tozo bir söz çəkətmir.

Var olan gözəllikdən məhrum edilməyin bədalə: struktur estetikası

"Şəbi-hicran"ın sadə və basit strukturu var. Miasir hekayə janrı isə qeyri-ədi ədəbi quruluş tələb edir. Şərtələndən zamanla mimi- kal, primitiv yazı imkanları digər sonotərlə rəqəbətə girir bimir. Yazı sənəti kimi texnika- sına məğlub olur. Ancaq çəğlədə dünya hekayəsində yazıçılıq film sənətinə qata bilməyin yollarını axtarırdı. Əlbəttə ki, kino ilə hekayəni mütəqayisə etmək. Hekayəçilərin də bir- başa rəqəbət aparmaq fikirləri yuxdur. Onlar itirilməsi oxucunu ədəbiyyatı səlb etmək üçün çalışırdı. Struktur estetikasının əsas cəhətlərindən biri də budur. Müəllif-mətn-oxucu çevrəsinə təşkil etmək. Qəpalt bir dünya yaratmaq. Həmin qəpalt çevrə-mətn o qədər maraqlı olmalıdır ki, oxucu oradan çıxmaq barədə düşümsün. Struktur estetikası birin- ci növbədə mövzunu inarəqlə təqdim etməli- dir. Əlabbas isə hekayənin quruluş estetikası- nda maraqlı, cazibədar bir əura yaratmış bilməyib. Hadisələr düzətilir bir vaxt qrafikində axıb gedir. Bəlo bir sual yaranır bəlo ki, kiçik

Əlabbas nəsrində yığcam lirik ovqat yaratmaq və xarakterin psixoloji vəziyyətini təhkiyədə açmaq kimi keyfiyyətlər də nağıl estetikasına əsaslanır. Əbrazların davranışlarında baş verən dinamika, temperament bəla müəllif-qəhrəman təhkiyəsində formalaşır.

hekayədə çox şey tələb etmirik ki? Əslində kiçik hekayədə heyrtləndirmək daha vacibdir. Əldə var gözəl bir mövzu, az söz, həyatın müəyyən anlarından fraqmentlər, etüdlər... Yazıcı necə etməli ki, o azları sənətin gözəllik duyumu ilə çoxaltsın? "Şəbi-hicran" a hekayəsində metafizik, psixoloji, sosial və fəlsəfi estetika yaratmaq üçün materiallar var. Əli müəllimin ürayinə düyünlənən arzuları ciddi metafizik assosiasiya üçün şərait yaradır. Hekayədə həmin ahəng varmı? Əşyalara bəzən insanlardan çox yaşamasındakı duyğulu, şəirsəl məqamı hekayədə yaxalamaq belə bəsiydi. Ki, Əli müəllimin hicranına çevrilən Rüstəmi vokalist görmək arzusu ciddi psixoloji ovqat yaratsın. Atalar və oğullar arasındakı ünsiyyətin məhrəmliyi, sosial, ekzistensial müəmmalar bədii sözə çevrilə bilirmi? Həyatın fərqli yaş dövrlərinə gəd əlvan situasiyalar hekayənin bir yerində olduqca gözəl işlənilib: "Amma nəvələrinin pianonun başına oyun çəməqləri azmı kimi, hələ bir üstünə çıxıb şırmayı dilləri ayaqları ilə necə döyəcədiyini də bir neçə dəfə gərondən sonra atamın qərarı lap qətiləşdi. Onu daha çox həmin mənzərənin qardaşımın gözəli öndünə baş vətəmiyə buna məcbur eləmişdi. - Axı sən bilirən, onu gətirib bura çıxaranacan neçə qapı dəyişmişəm. Onu bilirən, ya yox?" Əlabbas həyatın ayrı-ayrı dövrlərində baş qaldıran yaş psixologiyasını birçə cümləyə toplayıb. Xarakterlərin əlavə hərəkətlərinə, əməllərinə və şərhlərə ehtiyac qalmır. "Onu bilirən, ya yox?" Axı Rüstəm Əli müəllimi anlaya bilməsi üçün onun tək musiqi sevgisi, duyumu olmalıdır. Onun kimi qocalmalı, müdrikləşməli... Görək ki, Rüstəmin arzuları da övladının gələcəyi üzərində qurulsun. Necə ki, yaşlandıqca insan ölməyə daha da yaxınlaşır. Və öz gələcək yaşamını, var olmağı övladlarında görür. Qocalıq özü də bir müəmmadır hər bir gənc üçün. Əli müəllim də qocalıb və pianoya da tamam fərqli duyğularla yanaşır. Əlabbas hekayədə bunu kəşf edir: İnsan qocalanacan piano müddətə duyğulu təzələyir, olan dilləritək həssaslaşır. Və qocalığa qədər həyatının və arzularının uzun bir dövrü piano ilə bağlı olan bir adamı gəncəlinin anlaması yaman müşkül məsələdi. Bax, bu məqamda Əlabbas psixoloji estetikə yaradır. Hələ nəvələri demirik. Onlar həyatlarının dəcalik çağındadırlar. Balaca oyun dünyaları var. O oyunda nöinki piano, babanın özü də oynacaq ola bilər. Rüstəm üçün də hava xoşdu. Bu xoşluq onun yeniyyətə çağlarından qalıb. Sətoləəm olduğu gündən. "Mübahisə uzanmasın deyər Rüstəm gül-gülə: "Şəhər yeridi, dar otaqlar, tərponməyə imkan yox, uşaq da hardasa oynamaqlı?"

Əlabbas ekzistensial detalları birləşdirir. "Ziplənmiş", tarıma çökəlməmiş həyat həqiqətləri yatır bu səhnədə. Əli müəllim nə qədər duyğusal, sentimental, kövrək xarakterə malik olsa da mühafizəkar, konservativ təfəkkürü onu rahat buraxmır. Oğlunun pianoya qarşı bəgənliyi onu özündən çıxarır. Pianonu dostuna hədiyyə etmək qərarına gəlir. Müəllif heç kimi haqq verə bilmir. Bu detalın uğurlu olması həqiqət duyğusuna sadiqlikdən qaynaqlanır. Həyatın özündən doğan gerçəkliyin ədəbi kəşfi yaranır. Heç kimi nəyəyə zorlamaq olmaz. Rüstəmin yaşı və başı üçün öz davranışı normaldır. Ancaq Əli müəllim kövrək, həssas qocalıq mərtəbəsinə qədəm qoyub. Qəhrəman bu qaçılmaz reallığı bioloji fakt kimi də təsdiqləyir. "Təziq də o tərəfdən axırma çıxıb, məqam gözəlyir ki, canımı alırsın". Əlabbas qələmində bu cür incə hisslərin, duyğuların qarışıq, ədəbi xəritəsini çəkmək istedadına şahid olururuq. Bu

qarışıqlıq kosmosda, həyatda var olan ünsiyyətə, empatiya duyğusuna söykənir. Fərqli yaşları və başları anlamaq mümkün olsaydı, heç kim dünyadan nakam köçməzdi. Heç kəsin istəyi ürayində qalmazdı. Əlabbas demək istəyir ki, empatiya duyğusu necə zəruri və gözəldir. Bu var olan gözəllikdən bizi məhrum edən ən əskişik qüsur və kəsirlər struktur estetikasının natarazlığıdır. Əslində Əli müəllimin taleyinə çevrilən piano əhvalatı da gözəldir. Çünki o, determinist düşüncənin qatı olduğu bir vaxtda əllə toxunulmayan, qeyri-rasional bir nəsnə olan musiqiyə bağlıdır. O musiqi ki, insanın yaşamı həyəcanını artırır və mənalandırır. Əli müəllimin xarakteri də nəğmə kimidir. Bir pianonun dilləri, bir kamançanın sifətləri üstündə köklənib sanki. Strukturun bəsitliyi oxucunun heyrtlənməsinə imkan vermir. Bir daha vurğulamaq istəyirəm, bunun həcmli heç bir əlaqəsi yoxdur. Müasir həyatın özü hekayədən yığcamlıq tələb edir. Zaman sürətli və azdır. Hekayədə vizual və yaradıcı, heyrtəməz situasiyalar şortdır. İndi Mopasandan, Çexovdan misal gətirəmsə, çox klassik olaçaq. Yüksək meyarlar tələb etmiş olacam. Çağdaş ədəbiyyatdan bir nümunə: İngilis yazıçı Con Fuller bir səhifəlik "My story" (Mənim hekayəm) hekayəsində bütün bəşəriyyət tarixinin şəklini çəkir. Hekayənin adı da oxucuya xitabdır. Yəni, bu hekayəni kim oxuyursa elə onun hekayəsidir. "Mənim hekayəm" belə bitir. "Nəhayətə də birçə hekayə var. Məvcud olduğumuzu danışan bədənlərimizin hekayəsi".

Çexov, Jorj Kulon və Əlabbası birləşdirən məkanın nadir gözəlliyi

Elə Əli müəllimin ölümünə səbəb də ovqat təziqinin oynamasıdır. Pianodan ayrılmaq onun bədən hərəkətinə, temperaməntinə də təsir göstərir. Hekayədə bu haqda məlumat yoxdur. Amma finaldakı məhzun hicran Əli müəllimin gələcək həyatından da xəbər verir. Füzulinin aşiqi məşuqdan ayrılarkən necə əzab çəkirsə, Əli müəllimə pianonun hicranı da elədir. Simvolika estetikası hekayənin finalını zirvəyə yüksəldir. Əli müəllim həmin gecə qonşu Rahibdən "Şəbi-hicran"ı ifa etməyi xahiş edir. "Qoy hörmətli ayrılmaq. Dili-ağız olmayanda nə olar?" Füzuli dövrü ilə müasir zaman arasında kommunikasiya yaranır. Olduqca maraqlı kombinasiyadır. Füzuli hicran gecələrində qəzəl yazırdı. Ta ki həmin qəzəllər Füzuli sənəti səviyyəsinə çatanaq, ora qovuşanacan yuxusuz gecələr davam edirdi. Əli müəllim də həmin axşam yatmır. Hicran gəcəsinin iztirabını nadir. Füzuli və Əlabbas arasında əlaqə yaratmaq istəyim ədəbiyyatın, sənətin şirin əhvalatlarının, hətta deyərdim ki, sayıqlamalarının tükənməz və rəngli olması ilə bağlıdır. Hər bir sənətkar o birinin bu və ya başqa cəhətdən davamıdır. Bir hissənin, komponentin, yarımqıç qalan çevrənin qapanmasıdır. Füzuli "Şəbi-hicran"da gizli olan eşqin dadını, səmimiyyətini, gözəlliyini ifadə edir. Çünki dilə gətirilən, əlan edilən eşq xalis ola bilməz. Artıq hicranın vüsala çevrilməsinə, istəyəcək aşiq. Qarşılıq istəyən eşq kamil ola bilməz. Aşiq eşqin hicranından gələn saf və məsum duyğudan məhrum olacaq. Əli müəllimin taleyində isə bunun əksi var. İllərə birgə keçən günlərdən sonra pianodan ayrılmalıdır. Ayrılıq gəcəsində pianoya olan vəfasını göstərir. Gecəni yağışlı səhərə diri açan Əli müəllim üçün yaşamaq da çətindi. İlahi, bir əşyanın, bir

pianonun da canı olarmış. Və bu can adamı belə sarsıdarmış. "Başımı qaldırdı, qəmli-qəmli aşıqdan yuxarı mənə baxdı, handan-hana verdiyi cavabdan hiss elədim ki, yatmaq nədi, səhərəcən gözünü də yummayıb: - Saat onda gəlib aparacqlar. Dedim, yağış isladır, üstünü örtüm, hayıfıdı..." "Hayıfıdı..." kəlməsindən sonrakı üç nöqtə bu deməkdir: Bəzən bir əşya insanın ən məhrəm, doğma adamı ola bilər. Dərdini ona deyər bilərənsən, ürayində qalaqlanan arzuları da onla şərikli bölüşərsən.

Əlabbas "Şəbi-hicran"ın sonunda Çexovun "Rotşildin skripkası", "Kontrabaslı roman", Jorj Kulonun "Motsart qazamatda" hekayələri ilə cyni yaradıcı məkanı bölüşür. Zamanlar özgədir, məkanlar doğma. Şair və yazıqların yazı prosesində sənət yaratma məkanıdır bu. Və bu məkan əbədidir. Sözdə yaşamaq, var olmaq ən məsuldar nəticədir, çox nadir bir gözəllikdir. Ramiz Rövşən bu istəyi, bu həqiqəti şəirləşdirir.

*"Ulud kimi ölmək bir yaz yağışında
Ümid kimi ölmək bir qız baxışında...
Bir sas kimi ölmək bir kar qulağında
Bir söz kimi ölmək bir lal dodağında...
Öldükə dirilmək, sonra yenə ölmək..."*

Şair bir qız baxışında ölən ümidi, yağışda ölən buludu, kar və lalın ölən səskülərini yazıda diriltmək ehtirasını ölümsüzləşdirir. Ölən hər bir an sənətə çevrilibsa, deməli, əslində ölməyib, həyat sözünə dadında, qoxusunda və əbədiyyində yaşayacaq.

Çexov "Rotşildin skripkası"nda arvadını ömrü boyu kölə kimi görən daşıröklü Yakovu yumşaldan skripkanın qədrətini göstərir. Skripka obraz kimi qəbətə deyil. Ancaq hekayənin sonunacan həzin bir skripka dinləyirik. Sözün titrək ritmində səslənən skripka avazı. Firuzə xanım İsa Hüseynovun ürayinin simləri üstündə köklənən "Saz" hekayəti kimi. "Saz" əhvalatının poetikasında yanğılı, kədərli saz havası səslənir. Bu, sənətin "öldükə dirilib, sonra yenə dirilməsidir". "Kontrabaslı roman" hekayətində kontrabasçı Sımıçkov və şahzadə Bibilova çayda çimərəkən paltarları oğurlanır. Bibilovanı kontrabas qutusunda saraya aparən Sımıçkov təsadüf nəticəsində kontrabas qutusunu itirir. Daha sonra hər gecə şahzadəni tapmaq üçün çayın sahilinə gəlir. Şahzadə isə çox qoribə və xarışq səslər çıxaran kontrabas sayəsində sarayda ömür sürməkdədi. Maraqlı Çexov yumor: Təsadüflər və arzular həyatımızı dəyişə bilər. Bir əşya belə.

Jorj Kulon isə "Motsart qazamatda" hekayəsində qız qarışan madam Plianin öz taleyinə olan həssas mənasibətin çözü. Madam Plian hər gün dörd saat Badagervskanın "Qarımış qızın duası" əsərini çalır. Və bu ifa qatili bir insana belə saf bir gərkmə verir, onu yuxuya aparır. "O beləcə arxayınlıqla, üzündə xoş bir təbəssüm bir körpə kimi yuxuladı. Axı məlumdur ki, Motsart da uşaq kimi yatırmış". Qatili piano ovsunlayır. Məhz ona görə də Çexov və Jorj Kulon yaradıcı məkanda ölümsüzdülər. Əlabbas "Şəbi-hicran"da əşyanın ruhunu ifadə etmək üçün çaba göstərir. Əşyaların da ruhu var, deyir. Ancaq bu istənilən bədii sözə, sənətə tam çevrilə bilmir. Şəksiz ki, "Köhnə kişi", "Gümüşü" gecələr kimi unikal şəcəvrlərin müəllifinə ümididən hədsizdir. Axı əşyaların da ruhu var. Ədəbiyyat əşyaların ruhunu itirməməli, tapmalı.

İtirilmiş sevgilərin, əşyaların ruhunu tapmaq ümidi ilə.